

Jason Pozon

Si **G. Jason Federigan Pozon** ay katuwang na propesor at nagtuturo ng Panunuring Pampanitikan, Introduksiyon sa Pagsasalin sa Mataas na Paaralang Rural ng Unibersidad ng Pilipinas (UP Rural High School) sa ilalim ng Kolehiyo ng Agham at Sining sa Unibersidad ng Pilipinas-Los Baños. Siya ay nagtapos ng Bachelor in Secondary Education major in Filipino sa Pamantasang Normal ng Pilipinas (PNU-Manila) noong 2014. Nagtapos ng Master of Arts sa Malikhaing Pagsulat at kasalukuyang kumukuha ng Doktor ng Pilosopiya sa Malikhaing Pagsulat sa Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas sa Unibersidad ng Pilipinas-Diliman. Fellow ng mga sumusunod na creative writing workshops: 6th Cordillera Creative Writing Workshop sa UP Baguio (2018); Ika-13 Palihang Rogelio Sicat sa UP Los Baños (2019); UST National Writers' Workshop (2022); at Ika-4 na Palihang Bienvenido Lumbea sa Salin ng UP Institute of Creative Writing ng UP Diliman. Nakapaglathala ng mga malikhaing 'di-katha o sanaysay at ilang tula sa mga literary refereed journal ng Sentro sa Wikang Filipino-UP Diliman, Cultural Center of the Philippines, Pambansang Samahan sa Linggwistika at Literaturang Filipino at sa iba pang institusyon sa bansa. Kasalukuyan din siyang naglilingkod bilang kalihim o chapter secretary ng All UP Academic Employees Union-Los Baños at kinikilalang manunulat at guro sa panitikan ng National Book Development Board o NBDB. Ang kaniyang mga sanaysay ay pumapaksa sa kasarian, araling gunita, araling kababaihan, lakas-paggawa, seksuwalidad, at transportasyon.

Mga Tip sa Paglilinis ng Dyip

HULING MGA TAON NG DEKADA 90 nang magkaroon ng tatlong dyip sina Tatay Domeng at Nanay Orang, mga magulang ng aking totoong ama. Pinag-ipunan talaga nilang mag-asawa na makapagpundar ng siguradong mapagkukunan ng kita mula noong magsara ang kanilang pinapasukang tahian. Sa una'y idinagdag ang inutang na pera sa isang lending company sa nailabang kakarampot na separation pay na para sa kanila'y maliit na tagumpay ng pagpipiket layn. Nakabili ng isang segunda manong dyip ang mag-asawa, si Bruha.

Nangangapa pa si Tatay Domeng sa unang mga linggo at buwan. Ingat na ingat siya sa pagmamaneho, paiba-iba siya ng oras ng pamamasada at napakadalas ng paglilinis niya kay Bruha na tumatagal ng kalahating araw na minsan ding pinagtatalunan ng mag-asawa.

“Aba, Domeng! Hindi tayo kasosyo ng ¹NAWASA.” sigaw ni Nanay Orang habang pinapanood si Tatay Domeng na walang patid ang pagkuskos sa harapang salamin ni Bruha. “Ang hirap-hirap mag-badyet! Ikaw na kaya?”

Wala siyang nakuhang sagot o reaksiyon na lalong ikinainis ni Nanay Orang.

Hindi kasi laging may naiuuwing kita lalo na kung bakasyon o biglaang may nasisirang piyesa ng dyip na kailangang palitan o hanapan ng remedyo. Hindi sila sumuko, wala rin sa pamimilian ang pagsuko dahil namuhunan na sila. Nasa paghahawak din siguro ni Nanay Orang sa pera kaya kahit papaano, may naitatabi pa rin sila.

Lilipas ang dalawa hanggang tatlong taon, muling makabibili ng isa pang

dyip, si Azul at noong 2005, si Kangkarot naman ang kanilang nakuha. Talagang may pagpapangalan sa bawat dyip dahil kalauna'y palayaw na rin ito ng mga drayber na namamasada sa amin.

Hindi gaanong pinag-isipan ang pangalan ng aming mga dyip. Marahil, kaya Bruha dahil may sticker na anino ng mangkukulam sa tapalodo ng dyip na inihalintulad pa kay Nanay Orang dahil sa buhaghag at magulo niyang buhok. Azul naman ang isa dahil literal na bughaw ang kulay nito. Samantala, Kangkarot ang huli sapagkat sa wikang Bisaya, nangangahulugan ito ng kawalan ng kapasidad na magbayad ng pagkakautang. Sabagay, naging sirain na rin ang mga dyip noon at halos 'di na maharap ang lending companies (Oo, marami-rami na silang pinagkakautangan sa pagdating ni Kangkarot) na walang tigil sa kapapadala ng sulat ng palugit o ultimatum, pero pagbabanta naman talaga iyon. Nakababayad din naman kaya lang laging eksakto sa petsa o huli ng kaunti.

Mabilis ang pag-arangkada ng maliit na kabuhayan nina Tatay Domeng dahil sa unti-unting pagkasanay sa kalakaran at pagpapaikot sa maliit na naiipong kapital mula sa arawang ingreso. Kusa at 'di-malay na napag-aaralan ang sistema.

Sa mga taong iyon, naging pamilyar ako sa bawat bahagi, laki, kulay at panlabas na kaanyuan ng aming mga dyip. May kakaibang pakiramdam tuwing naririnig ko ang mga pangalan nila, bagay na bagay at talagang naging matunog sa mga kasamahan at kainumang drayber ni Tatay Domeng sa rutang Pasig-Taytay. Kapag sinabing Bruha, Azul, at Kangkarot, ang mag-asawa agad ang kanilang naiisip at siyempre, ako bilang pinakabatang washer o konduktor sa palagay ko noong mga panahong iyon.

Tuwing walang biyahe ang mga dyip, nakatoka sa mga umeekstrang drayber ang paglilinis sa mga ito. Hindi ko na mabilang ang mga pagkakataon na pinanonood ko ang tila ritwal ng paghuhugas sa mga dyip. Iba-iba ang mga estilo ng bawat drayber ngunit may mga yugto na nagkakapare-pareho sila, dahil na rin siguro kay Tatay Domeng na lagi nilang nakakasama sa paglilinis lalo noong nagsisimula pa lamang silang umekstra sa amin.

Ihanda ang mga kailangang kagamitan

Madali lang naman mahanap at abot-kaya ang mga materyal sa paglilinis ng dyip. Basta't hindi mawawala ang powdered detergent, basahang bilog, foam, walis tambo at malinis na mga lumang basahan o 'di na ginagamit na kamiseta.

Bukod sa mga pisikal na gamit, ang pinakamahalagang kailangang ihanda ay ang sarili.

Tiyakin na may sapat na lakas bago ang paglilinis ng dyip. Matulog muna o kumain nang sapat, dapat na nakakondisyon ang pangangatawan.

Isa-isang inilalabas ni Tatay Domeng ang timba, tabo, at ang dalawang sachet ng sabon-panlaba. Ilalatag niya sa tapalodo ang mga basahang bilog. Iba-ibang kulay, 'di perpekto ang pagkakagupit sa mga retaso at iisa ang laki. Para siyang naglalapag ng mga baraha, sanay na sanay sa pagsusugal na pagod at pawis ang itinataya.

Kakaibang pananabik ang nararamdaman ko kapag maghuhugas na ng dyip si Tatay Domeng dahil kasabay niyon ang paliligo ko sa labas ng aming bahay. Minsan, mas masaya kapag umuulan. Kahit na pagbawalan at paluin pa ako, hindi ako nagpapapigil. Dahil nabasa na rin lang, tutulong na ako sa paghuhugas kay Bruha o kahit kina Azul at Kangkarot pa.

Ordinaryo nang tanawin ang isa-isa na namang paglalabas ni Tatay Domeng ng timba, tabo, at dalawang sachet ng sabon-panlaba. Bahagyang nakaaangat na dahil may hose na siyang ikinakabit sa nakaabang na gripo sa aming tarangkahan, hindi na siya hihingalin sa pag-iigib ng tubig. Muli niyang ilalatag sa tapalodo ang mga basahang bilog. Iba-ibang kulay, 'di pa rin perpekto ang pagkakagupit sa mga retaso, iisa ang laki at sa puntong ito, mas marami na.

Kapag walang pasok sa eskuwela, tumutulong ako sa paghahanda sa mga gamit na panlinis. Magkatuwang kami ni Tatay Domeng sa pagbibitbit sa timbang halos puno ng tubig. Nagkakasala-salabid ng direksiyon ang aking mga paa. Gamit ang matatalas kong ngipin, bubuksan ko ang mga sachet ng sabon sabay dudura nang malala dahil nalalasan ko ang pait nito.

Ibubuhos ko ang sabon sa timbang may tubig. Hahayaan na matunaw ang pulbos at kung naiinip na ako, hahaluin ko na ng kamay, dudurugin ang mga namuong pulbos hanggang sa mabulang-mabula na ang tubig.

Pagkatapos, paaalisin na ako ni Tatay Domeng dahil mababasa raw ako. Labag man sa kalooban ko pero ano bang magagawa ko? “Doon ka na, hindi na 'to para sa mga bata.”

Nakasimangot ako habang pinahahaba ang nguso dahil sa inis. Laging nag-iimbata ang mga bula, ang foam na nilulunod sa mamaya'y nangingitim na tubig at ang panggigitata ng mga basahang pinararaan sa mga singit-singit ng dyip.

Gustong-gusto kong magbasa at magtampisaw.

Kaya lang, noong nagkakaisip at nakatuntong na ako sa unang taon sa hayskul, ayaw na ni Tatay Domeng na patulungin ako sa paglalabas at paghahanda sa mga kasangkapan sa paglilinis. Natutuwa naman siya noong una na nakakatulong niya ako ngunit habang nagtatagal, unti-unti na niya akong itinataboy papalayo sa ritwal bago ang aktuwal na paghuhugas sa mga dyip. May tampo pero nalilimutan din.

Naging abala na ako sa pag-aaral at hindi ko na nga nagagawa kahit ang panonood sa paghuhugas ni Tatay Domeng ng dyip. Madaling araw pa lamang, nagsisimula na siyang pumasada. Sa hapon naman pagkagaling sa eskwela, aabutan ko siyang nasa umpukan ng mga drayber. Nakikipagkuwentuhan, nakikipagtawanan, at may mga pambihirang pagkakataon na pinagtutulung-tulungan nilang ayusin ang may sirang dyip. Hindi maiiwasan na wala nang pahinga si Tatay Domeng, pati ang araw ng koding ay nauuwi rin sa pagkakalikot at paghuhugas niya ng dyip.

Isang makulimlim na hapon, nakita kong nakakalat ang mga gamit sa paghuhugas ng dyip. Wala akong dinatnan na tao sa bahay. Kumakatas ng maitim na tubig ang foam at halos wala na ring bula ang kulay-lupang tubig sa timba. Patong-patong ang makukulay na mga bilog na basahan sa tapolodo. Hindi pa ito nailalapag na tulad ng mga nakasanayang baraha.

Hindi pangkaraniwan ang tagpong iyon. Wala naman silang nabanggit na lakad at hindi ugali ni Tatay Domeng na basta na lang iwan ang mga gamit panlinis na nakakalat sa lupa. Nang kunin ko ang walis tambo at dustpan sa loob ng dyip upang itago sa loob ng bahay, nakita ko ang sulat sa may pinto: Nasa ospital kami, nasa mesa ang hapunan mo.

Nabitiwan ko ang hawak at halos magka-ekis-ekis ang aking paglalakad na tila may bitbit na timbang puno ng tubig. Napakabigat at dala-dala ko'ng lahat.

Pagdating ko sa charity ward ng provincial hospital, natanaw ko na agad si Tatay Domeng na nakahiga. Nakita na niya ako, tila hinihintay niya ang aking pagdating. “Tay, ano’ng nangyari?”

Nangatog ang katawan ko pati ang boses pero hindi kailangan na panghinaan ng loob. Natulala rin ako sa kaniyang kalagayan. Hinang-hina at may payat na mga tubong nakasaksak sa kaniyang braso’t kamay, may matangkad din na kalawanging tangke ng oxygen ang nakapasak sa kaniyang ilong.

Maalinsangan ang mahabang ward na iyon. Dispalinghado pa ang iisang wall fan na na hindi na naaagiwan at pinaghahatian ng mga pasyente, salamat na lang dahil may malalaking bintanang malapit nang mahulog ang salamin na iniikutan ng magkahalong hangin at polusyon.

Halo-halo ang mga may sakit. May umuubo, may nahihimbing sa pagkakatulog, may mga sumisinghot, may mga naghuhuntahan at walang tigil ang paroo't parito ng mga tao. Kalunos-lunos ang espasyong 'yon. Walang kabahid-bahid ng paggaling, ng paglaya.

Ang hirap kapag walang ipon, sakto lang sa mga gastusin ang kinikita ng tatlong dyip namin. Hindi pa nakisama, sira pa ang isa.

“Ma-malayo sa-sa bituka.” mahina at bahagyang utal niyang sagot sa akin. Sa totoo lang, naawa ako at may kurot sa damdamin pero hindi ako iiyak. Matindi ang paniniwala kong gagaling at makauuwi na agad kami.

“Magpahinga ho kayo,” bilin ko. “Kahit kasi pagod ay pinipilit mo pa. Kapag tutulungan ka kahit sa paghuhugas ng mga dyip, ayaw mo. Ang tigas ng ulo mo e.”

Hindi ko na natiis na sabihin iyon kay Tatay Domeng, ugali na niya kasing sarilinin ang lahat. Siguro, sama na rin ng loob ko iyon dahil tutulong na nga ako para mapagaan ang kaniyang trabaho, tinatanggihan pa niya. Pero, gusto ko ring mabasa, magtampisaw, at maglaro ng bula. “Ayan! Kaya ka ngayon nakahiga d’yan. Magpalakas ka ha? Tumigil ka na rin sa pagbibiyahe ng dyip.”

“Maki-kinig ka.” simula niya. “So-sorry. . .”

Mahina ang boses niya ngunit sa mga sandaling iyon, tila nagagaralgal. Teka, naiiyak ba siya? Unang pagkakataon kong makikita siyang umiyak kapag nagkataon. “Magpahinga na ho kayo sabi, okay lang ho. Gutom ka na ba?”

“Nailigpit na ba ang mga ga-gamit sa ta-tarangka-han?” tanong niya.

“Ako na ho ang bahala, ang tigas na naman ng ulo n’yo,” naiinis kong sagot. Hindi ako makapaniwala na sa kaniyang kalagayan, iyon pa talaga ang kaniyang iniintindi.

“Hu-huwag mo iligpit. Ako na a-ang bahala pag-uwi ko,” sasagot na sana ako pero agad siyang nagpatuloy, “Hindi kasi bagay sa ’yo. Marurum’han ang m-mga kamay mo.”

Kailangang tatagan ang dibdib, hindi ako bibigay at magpapatak ng ni isang luha. “Kung ano-ano pang sinasabi mo d’yan. Pahinga ka na. Ang kalabaw

ay tumanda na, pati ikaw nagkakaedad na pero matinik pa rin sa tsiks!”

Napatingin sa akin si Nanay Orang. Isang matalim na tingin. Bad joke yata.

Pinilit ko na pagaanin ang usapan dahil nasa bingit na ako ng pagbigay, ng pagpapatangay sa takot sa mga posibilidad ng maaaring mangyari. Tumalikod ako at nagbalat ng ponkan, pasimpleng nagpahid ng nangingilid na luha. Pinangakuan ko siya, “Bibili tayo ng mga bagong gamit sa paglilinis ng dyip. Kung nakapagsasalita lang ’yon, minura na tayo.”

“Si-sige,” kasunod ang katahimikan. Kahit na may mga katabi kaming pasyente at dinig na dinig ang mga nagdaraang sasakyan, may hindi nakikitang kurtina na bumabalot sa amin, na nagkukulong sa amin sa pansamantalang mundo na nag-uusap ang aming mga puso. Iyon na ang huling mga sandali niya at nagbiyahe na siyang mag-isa sa ruta ng paglisan sa malungkot na lugar na iyon.

Sakit sa puso ang dahilan ng kaniyang maagang pagpanaw. Hindi na rin naipaliwanag sa amin ang mga naging dahilan ng kaniyang pagkakasakit. Wala rin namang doktor na kumausap at nagpakita. Tanging mga nars at estudyanteng doktor lang ang umalalay sa amin.

Wala namang pamimilian kung ’di magpatuloy kahit walang malinaw na destinasyon.

Isa-isa kong inilabas ang timba, tabo, at ang dalawang sachet ng sabon-panlaba. Inilata ko sa tapalodo ang mga basahang bilog. Iba-ibang kulay, ’di pa rin perpektong pagkakagupit sa mga retaso at iisa pa rin ang laki tulad ng dati. Para akong naglalapag ng mga baraha, sumusugal sa walang katiyakan, lalo ngayong wala na si Tatay Domeng.

Nabigla ako nang sumirit ang malakas na puwersa ng tubig mula sa hose.

Tanggalin at iligpit muna ang anomang palamuti

Bago linisin at pakintabin ang labas ng dyip, kailangan na munang unahin ang loob nito. Masasabing ito ang pinakamabilis at magaan linisin sa lahat. Hindi kasi tulad ng mga pribadong sasakyan gaya ng kotse at van na mas sensitibo ang tekstura ng mga upuan at sahig nito.

Hinahawan ang mga palamuti upang mapalitan o malinisan lalo na ang mga kurtina at sapin ng upuan. Kasabay nito, pinupunasan ang mga hawakan ng pasahero, winiwisikan ng alkohol at kinukuskos ng tuyong diyaryo ang rear-view

at side mirrors upang matiyak na ligtas ang magiging mga biyahe, iwas-aksidente. Bagaman may mga brand ng panlinis sa mga salaming ito, sapat na ang tubig dahil mas matipid, mauusukan din naman ulit.

Tipikal na may mga dekorasyon o aksesorya ang loob ng dyip lalo pa 'yung mga tinatawag na 'patok'. Patok ang dyip kapag: marami itong abubot o kung ano-anong naka-display sa harapang bahagi ng upuan ng drayber; nagliliwanag ang dyip at may makukulay na ilaw sa gabi na nagpapatay-sindi ayon sa dagundong ng musikang nagmumula sa pangmalakasang ispiker na nagpapanginig at nagpapabingi sa mga pasahero; mahahaba ang magkabilang upuan na kalimitang labindalawahan hanggang labing-animan na tao sa bawat gilid; at ang trademark ng isang 'high end' patok na dyip ay, pagkakaroon ng de-hilang tali na magbibigay ng hudyat sa drayber at washer na may pasaherong kailangan nang bumaba.

Sa mga nabanggit sa itaas, hindi pa masasabing patok sina Bruha, Azul, at Kangkarot. Mas inuuna ni Tatay Domeng na manatiling nakakondisyon ang makina at malinis ang loob ng dyip. Pero, kung may isang dyip na maituturing na 'semi-patok', si Bruha iyon.

Palibhasa'y unang nabili si Bruha kaya marahil ito ang flagship na dyip nina Tatay Domeng at Nanay Orang. Paborito ko rin at pinakamalapit sa akin ang dyip na ito dahil maliban kay Tatay Domeng, maraming taon din na dinala ni Papa si Bruha noong hindi pa sila naghihiwalay ni Mama.

Kapag nililinis si Bruha, maingat na tinatanggal at hinahawan ang mga kurtina na may burdang "God Bless Our Trip" na may kapalitang "God Loves You." Kulay berde si Bruha kaya naman iba't ibang uri ng kulay luntian na kurtina ang pinaghahalinhan. May mga nakasabit din na maliliit na stuffed toys gaya ng bear, aso, cartoon characters, duwende, at marami pang iba.

Si Papa ang gumagastos sa mga mumunting aksesorya na ito. Nagpakabit pa siya ng maliit na bentilador sa gilid ng upuan ng drayber, de-hilang signal sa paghinto, kulay pulang ilaw sa mga sulok nito na animo'y gimikan ng mga batang jeprox, at hindi mawawala ang iba't ibang disenyo ng signboard na ipinapasadya pa sa kaniyang suking pintor sa Taytay, Rizal.

Lahat ng iyan ay ibinababa muna mula sa dyip upang maagiwan ang kisame nito sa loob, ang mga sulok at mga pinagkakawitan ng mga aksesorya habang si Nanay Orang ang bahala sa mga maaaring sabunin at banlawan. Mabilis naman na matuyo dahil ibinibilad sa initan sa likod-bahay.

Tandang-tanda ko pa noong Grade 6 ako, linggo-linggo kong pinapalitan ang mga nakadikit na karatula sa loob ng dyip. Lahat na yata ng kulay ay napagsama-sama ko na, pati ang mga font o estilo sa pagsulat ay naimbento ko at nakapagsulat na rin sa lahat ng uri ng papel mula sa pinakamanipis na typewriting, naging manila paper, oslo paper, kartolina, folder hanggang 1/8 illustration board.

Hudas not pay!!!

Pull 'd string 2 stop!!!

Barya lang sa umaga!!!

4.00 minimum fare!!!

Lahat ay may exclamation points. Hindi lang isa pero tatlo, tila may kulang kapag wala niyon. Binabalutan ko pa ng plastic cover o scotch tape para hindi ito mapunit, magusot at mabasa.

Usong noon ang border, nilalagyan ko ng mga stickers na barbie, Disney princesses, hala-halaman na may stereotype na mga bulaklak, at kapag walang pera, ginuguhit ko ang mga stick na tao.

Inilalagay ko sa gilid o ibabang bahagi ang aking guhit na stick na tao: si Tatay Domeng; Nanay Orang, Tita Evelyn at ang kakambal ko, si Adjhong. Sa buong pagkabata ko na ginagawa ko ito, hindi naman ako kinausap nina Tatay Domeng at Nanay Orang. Hindi nila hinanap sa mga guhit ko sina Mama at Papa, maging ang iba ko pang kapatid maliban kay Adjhong.

Isang maulang tanghali ng 2002 nang abutan kong paalis na si Mama kasama ang apat kong kapatid. Inaasahan na may iyakan at pagpupumilit na isama ako sa kanilang pag-alis pero wala akong naramdaman. Nakatayo lang ako habang nagmamakaawa si Papa na huwag na kaming iwan ni Mama kasama ang mga kapatid ko.

Hindi ako gumagalaw sa aking kinatatayuan. Nakatitig lang ako sa mga ikinakargang mga gamit sa isang maliit na trak. Ang tagpong iyon ay kaiba sa mga napapanood na teleserye dahil hindi naman ako pinapili kung kanino ko gustong sumama.

Pabulong na nakikiusap si Papa kay Mama at sa huli'y wala na rin siyang nagawa. Buo na ang desisyon ng aking ina, buo na sila nang wala ako.

Ginugol ni Papa ang mga araw at gabi sa pagpapasada ng dyip. Kung araw ng pahinga o koding, nililinis niya ang dyip at dumadayo sa kabilang barangay para muling magpakalunod sa alak.

Oktubre 2, 2006, habang idinidikit ko ang mga bagong karatula, nag-abot kami ni Papa na may dalang isang bote ng Red Horse sa dyip. Malayo pa lamang natatanaw ko na siya sa side mirror pero narito na ako, bahala na.

Naupo siya sa may estribo habang lumilingon-lingon sa akin sabay tutunggain ang hawak na beer. Pasulyap-sulyap ako sa rear-view mirror ng dyip at nagkukuwaring may kinakalikot sa mga karatulang naidikit ko na.

“Hoy! Bakit wala ako d’yan sa drawing mo?” halatang tinamaan na siya sa iniinom niyang alak. Maraming buwan na gabi-gabi siyang nagpapakalasing at ayaw niyang umuwi sa dati nilang bahay ni Mama. Mas naging tulugan niya si Bruha.

“Hi-hindi na po kasya e.” kinakabahan kong tugon.

“Magaling ka palang mag-drawing!” puri niya sa mga karatula ko. May katiting na tuwa naman akong nadama dahil wala rin kaming koneksiyon ni Papa. Hinihingian ko lang siya ng baon minsan, hanggang doon lang.

“Halika rito, tabihan mo ko,” yaya niya sa akin na maupo rin sa estribo. Alangan ako kung lalapit ako o kakaripas ng takbo pauwi ngunit ayokong magalit siya, natatakot ako sa kaniya. Dahan-dahan akong naupo.

“Huwag kang matakot sa Papa,” sabay gulo niya sa aking buhok. Amoy na amoy ko ang alak sa kaniyang hininga at mainit na rin ang kaniyang balat, hindi pangkaraniwan. “Wala e! iniwan na tayo ng Mama mo, sinama pa ang mga kapatid mo.”

May pait sa tono, pait na nagmumula sa nainom na niya at sa karanasan ng pagkasira ng tahanan dahil sa mga bisyo. Nagsisisi siya ngunit huli na. Hindi ko inaasahan na hahagulgol siya sa harap ko. Mahabang katahimikan, sitsitan lang ng mga kuliglig ang maririnig.

May tumulong isang luha sa mata ko. Iyon na rin ang huling pagpapalit ko ng mga karatula sa dyip. Mas naubos na ang mga bakanteng oras ko sa estribo, kasama na si Papa.

Walisang ang loob ng dyip

Iniwasan nina Tatay Domeng at Papa na basain ang sahig ng dyip dahil kadalasang gawa ito sa metal at maaaring maging sanhi ng mabilis nitong pagkalawang na kalauna’y magpapanipis dito. Kaya, tamang anggulo ng pagwawalis lang simula sa likurang bahagi ng drayber, pagkatapos sa magkabilang

sulok, papunta sa gitna, papalabas sa estribo. Huwag kalimutang saluhin ng dustpan ang mga nawalis na kalat.

Samantala sa yugtong ito, palitan na ang garbage bag o plastik sa maliit na basurahan sa gitnang bahagi ng dyip. Kung kinakailangan, regular itong gawin upang hindi pamahayan ng mga ipis, gapangan ng daga, o langgamin ang basurahan.

Masarap na maupo sa sahig ng dyip kapag bagong walis ito. Kahit na segunda mano ang aming mga nabiling dyip, maaayos ang kalidad, may kintab at alaga sa walis ni Nanay Orang ang sahig ng tatlong dyip.

Dito ko niyaya ang mga kalaro ko na maglaro tuwing tag-araw at koding. Nauupo kaming nakapabilog. Kasama ko sina Adong, Arvin, at Pamela.

Anak si Adong ng mag-asawang networking sales agent na nagbebenta ng kape na nakapagpapagaling diumano ng mga sakit at nakapagpapabata. Si Arvin naman ay may nanay na titser at tatay na OFW kaya siya ang pinakamapera sa aming magkakaibigan. Isang yaya niya lang, may sigurado na kaming meryenda. Hindi mawawala si Pamela, anak ng isang pastor at maggugulay sa palengke.

Hilig namin ang paper dolls trading. May maliit kaming organisasyon ng mga tagapangalaga ng mga paper dolls. Si Pamela ang nagtatago dahil hindi siya paghihinalaan at tiyak na bubugbugin sina Adong at Arvin kapag nalaman ng mga magulang nila na hindi robot at baril-barilan ang hawak nila.

Perpektong lugar ang nakaparadang dyip para maging palaruan namin dahil mula sa labas, hindi kami agad matatanaw. Kung magkakabiglaan man, maitatago pa namin ang mga paper dolls sa isang kahon ng sapatos. Wala pang isang taon, napuno na namin ang kahon ng sapatos.

Iniingat-ingatan namin ang bagay na iyon. Tila treasure chest ito sa amin. Ito ang aming pinagkakasunduan at kinahihiligan. Para hindi kami magkapalit-palit ng mga paper dolls, pinapangalanan namin ang likod nito. May usapan na rin ang araw na magpapalitan o magsasaulian ng mga paper dolls. Lahat na yata ng klase at istayl ng paper dolls ay mayroon kami mula sa kulay itim na buhok at balat hanggang sa kulay ulap na mga buhok at kutis.

Nakumpleto na rin namin ang mga koleksiyon ng damit na ipinapatong sa mga paper dolls. Mula sa mga malalaking ball gowns hanggang sa mga modernong damit pati ang mga katernong bag at sapatos.

Nalilimutan namin ang oras kapag kaharap na namin ang mga paper dolls

na ito. Nagkakaroon pa nga ng dula-dulaan kapag napapasarap ang pagpapantasya namin na kami ay mga prinsesa sa Disney o karakter sa Bratz.

Kaya lang naudlot ang mga mala-fairytale na panaginip nang minsang naiwanan ni Pamela ang kahon ng sapatos sa ilalim ng upuan ng isa sa mga dyip namin. Baka nawala sa kaniyang isipan dahil naglambitin pa kami sa mga hawakan at estribo ng dyip. Nagpatalon-talon at humiga sa magkabilang upuan.

Koding si Azul noon, nagwalis si Nanay Orang at aksidenteng tinamaan ng walis ang kahon ng sapatos. Sinungkit niya ito at nang kaniyang alisin ang takip, bumulaga sa kaniya ang hindi mabilang na paper dolls. Iniisip niya na pag-aari ito ng mga batang babaeng naglalaro ngunit nang makita niya ang mga pangalan sa likod ng paper dolls, agad niya akong tinawag.

“Bakit ka naglalaro ng paper dolls?” kalmado ngunit seryosong tanong ni Nanay Orang. “Ang dami nito, mayaman na si Aling Chareng sa kabibili ninyo sa kaniya ng mga paper dolls.”

Naputol na ang dila ko nang mga oras na iyon. Kinakabahan ako, paano kung isumbong niya ako kay Tatay Domeng? Paano kung komprontahin ni Nanay Orang ang mga magulang nina Adong at Arvin?

Hindi ko alam ang magiging reaksiyon, napangunahan na ako ng takot kaya napaiyak na lang ako. Malalang hagulgol na may pagsinok pa.

“Gusto mo ba ito?” tanong niya.

Tumango lang ako at ni hindi ako makatingin sa kaniya. Iniabot niya sa akin ang kahon. Inakbayan ako ni Nanay Orang at kinantahan:

“This boy is turning to a woman and I thanked you for the tenderness last night...”

Basain, sabunin, at banlawan ang kaha ng dyip

Ito ang huling yugto ngunit ang pinakamahirap na bahagi. Matagal ang iginugugol na oras dito. Sasabuyan mo muna ng tubig ang buong labas ng dyip. Maswerte kung may hose, malaking ginahawa na.

Magsimula sa bumper, tapalodo, at hood ng dyip. Bombahin ng tubig ang harapang bahagi ng makina upang matanggal ang mga sumingit na alikabok. Basain ang salamin sa harap, ang magkabilang gilid at ang mga gulong.

Ilublob ang foam sa timba ng tubig na may tinunaw na sabon-panlaba. Ikuskos sa bawat bahagi at sulok ng kaha ng dyip. Tiyakin na walang matulis na bagay o hindi brush ang ginagamit upang hindi magkaroon ng gasgas o tuklap ang

pintura o panlabas na disenyo ng dyip.

Ihuli ang mga gulong na sabunin. Ang gitnang bahagi ng gulong o wheel rims ay maaari nang gamitan ng kahit anong uri ng brush maliban sa steel brush dahil nakakasugat ito ng gulong at nakagagargas sa bakal. Idamay na rin ang mga goma at ang mga sulok-sulok nito dahil may mga nakasingit na mga dumi o maliliit na bato.

Isa o dalawang beses ko rin naranasan na magsabon at magbanlaw ng kaha ng dyip. Masakit talaga sa katawan at mainam kung may iba pang kasama na gagawa nito. Sa pambihirang pagkakataon, nakapa ko rin ang kapal ng isang kaha. Lagi akong namamangha na malapitan itong makita at mahawakan.

Sa tatlo namin na dyip, magkakaiba ito ng tekstura ng pintura, may glossy, matte at magaspang. Hindi na muli akong malapitan na nakahawak ng kaha ng dyip simula nang naibenta si Kangkarot dahil lagi na itong nasisira kaya minabuti na ipagbili na lamang sa junkshop.

Si Azul naman ay na-expire na ang prangkisa at hindi na naasikaso ang mga papel dahil may kamahalan din. Kailangan mabilisang ibenta dahil nagkasakit si Nanay Orang na sa kasalukuyan ay wala nang natatandaan, gumuguho na ang kaniyang mga alaala.

Si Bruha naman ay kailangan din na ipagbili hangga't maayos pa dahil may pagkakataon na sinusumpong na rin ng pagkasira. Sa maagang pagkamatay ni Papa dahil sa pagputok ng isang ugat sa kaniyang utak, nagpaalam na rin si Bruha sa aming buhay.

Marami na ang nangyari sa nakalipas na sampung taon.

Noong nakalipas na taon, hindi na maalala ni Nanay Orang ang pagkakaroon namin ng mga dyip noon. Kinukuwentuhan ko siya at taimtim siyang nakikinig. May mga pagkakataon na may mga piraso siya ng gunita sa mga dyip ngunit kadalasan, wala na.

Nakatulala na lamang si Nanay Orang at nanonood ng telebisyon hanggang sa napabalita ang phase out na plano sa mga tradisyonal na dyip. Tiningnan ko ang kaniyang mukha, may luha at bagaman hindi na makapagsalita, alam kong tutol siya rito. Kaya, maging ako man ay hindi sang-ayon dahil sina Bruha, Azul, at Kangkarot ay mga sagradong sisidlan ng mga sandali ng lihim na pagkatuwa, lihim na pagtanggap, at lihim na pagkatuto sa buhay.